

Az első író

Megtörténik az emberrel minden rossz, mire az iskolából kikerül. Legalábbis az előjátéka minden későbbi rossznak. Valahogy kialakul benne a rossznak egy polc-rendszere vagy katalógusa, és aztán a későbbi rosszak ebbe a meglévő katalógusba helyeződnek bele.

De lehet, hogy nem polc, nem is katalógusszekrény, hanem épület.

Iskola.

Termek, folyosók és vécék. Ebédlők és aulák. Tornatermek és öltözők. Zsong bennük a rossz, pincétől a padlásig.

Nem kizárt, hogy a jó dolgokra is érvényes ez. Hogy ugyanaz a ház lenne a jó emlékek palotája, mint a rosszaké. De nem, ezt mégse hihetem. Ha van depójuk a jó emlékeknek, az mindenkinél valami más kell, hogy legyen. Egészen személyes és eldugott. Az otthon, a szülői ház. Ami egyébként lehet, hogy egyeseknél mégis éppen a rossz emlékek szellemhajléka. Ismertem valakit, akinél így alakult. A régi otthonon belül is az előszoba volt számára a rosszak rosszának színtere. Ha felnőttként valami újabb rossz érte őt, oda került vissza. Oda teleportálódott. Ami csak azért lehetséges, mert tulajdonképpen sose került ki onnan. Örökké a szülői ház előszobájában áll. Várja a szidást, a pofont, vagy a falnak fordulva sír, és csak néha, egy-egy pillanatra sikerül elhítenie magával, hogy létezik világ az előszobán túl is.

De legtöbbször mégis az iskola.

Hacsak az óvoda be nem előz. Van rá esélye. Meg még a bölcsődének is. Amikor ezeket írom, meg is jelennek az akkori rettenetek helyszínei és kellékei. Bölcsődészként legalább kevésbé érti az ember, hogy mi történik vele. Most azt hiszem, az előny. Szintén előny, hogy a bölcsődéstől nem várható el túl nagy önfejelem: sírhat, amíg bírják a könnyimirigyei meg a torka. Ettől aztán megfosztják fokozatosan. Csoportról csoportra. Osztályról osztályra. Tudnia kell, hogy benne van a rosszban, vagy benne lesz, benne marad, és nem üvöltheti, nem sírhatja ki magából, mert akkor még rosszabb lesz neki.

Megnézheti magát.

Tízévesen, amikor felső tagozatba kerül, újabb kötelezettségek hárulnak rá, a meglévőkön felül újabb szabályoknak lesz alávetve. Ez érthető. Ez tulajdonképpen szükséges. És miért ne lehetnének egy-egy iskolának alkalmanként bevezetett, sajátos regulái, miért ne állhatnának elő az egyes szaktanárok saját, egyéni elvárásokkal?

Meg lehet tiltani, hogy az óráközi szüneteket a tanuló a tanteremben töltse. Időzzön az udvaron, a folyosón, szívjon friss levegőt, egye meg a tízóraitját, és ne morzsázzon a teremben. Végezze el a szükségét a mellékhelyiségben. Becsöngetéskor sorakozzon fel a tanterem ajtaja előtt, a fal mellett.

Oszlopba rendeződve kell állni. Mint a tornasorban, elől a magasabbak. Miért? Nem mindegy? Nem, mert kevéssel később, a katonaságnál is úgy kell majd. Tényleg kevéssel, mindössze nyolc évvel később. Az akkori szabályok szerint. De arra is volt példa, az se túl távoli emlék, hogy tizenhat éves fiúkat bújttatnak egyenruhába és küldtek harcolni. Szóval be kell látniuk, ideje, hogy megtanuljanak nagyság szerint oszlopba rendeződni, és az oszlop részeként fegyelmezetten állni, míg kell.

Hogy ez a fiúk dolga volna csak? Nem egészen! A katonaság szelleme egész társadalmunkat áthatja, értelemszerűen a lányok se vonhatják ki magukat hatása alól. Hiszen tárt karokkal várja őket az Ifjú Gárda és a Munkásőrség, addig is számot tartanak rájuk az úgynevezett tornaünnepélyeken.

Akkor és ott addig kell a folyosón felsorakozva állniuk, amíg a tanár oda nem ér, ki nem nyitja a tanterem ajtaját, elsőnek be nem lép. Akkor, és csakis akkor, megmozdulhatnak az oszlopok, előbb a külső, aztán a fal melletti, és a diákok a padjukhoz masírozhatnak. Még akkor sem ülhetnek le, csak miután a tanár köszöntötte őket, és ők, az osztály is köszöntötte a tanárt, és engedélyt kapnak rá, hogy elfoglalják a helyüket.

Az osztálykönyvet a tanár hozza magával a tanáriból. Ez a rendszer többletterhet jelent a felső tagozatban dolgozó tanároknak, de szükségessége belátható: a felsősöknek már megvan a készségük, hogy beleradírozzanak az osztálykönyvbe, vagy átírjanak, rossz érdemjegyet jóra módosítsanak.

Az osztálykönyvek be vannak bújtatva valami bőrtokba, egy-egy bőrdíszműalkotásba, vagy népi jellegű, szövött, esetleg hímzett textilbe. Utólag vetődik fel csak a kérdés, hogy vajon ki gondoskodik ezekről a bevonatokról? Az osztályfőnök? A szülői munkaközösség? Vagy csak úgy vannak, öröklődnek osztályról osztályra, évfolyamról évfolyamra? A gyerek, aki ott áll, a külső oszlop lelegején, esetleg még tudja, hogy van ez. Öt évtized múltán már nem, azt ellenben nem felejtí el közben, hogy az osztálykönyv és az orosz tanár nem jött.

Ez annyiban volt csak rendkívüli, hogy a többi tanár a csengetéskor vagy kevéssel utána odaért ahhoz a teremhez, amiben órája kezdődött, és az osztályok bementek, a folyosók elcsendesedtek.

Hogy megváltozik az iskola a csengő jelére! Milyen más a zúgó, zajgó folyosó, mint a néma! Milyen különös kint állni, tudva, hogy minden más osztály, minden más tanuló bent van! Állni, miközben azok ülnek! Már megvolt minden, köszönés, leülés, a termekben kinyíltak a füzetek és tankönyvek, esetenként az osztálykönyvek, már tanulók felelnek a táblánál, máshol dolgozatot írnak, megint máshol a tanár az osztállyal szemben áll, és magyaráz. A rajzteremben ecsetek merülnek az ecsettálapba, a zeneteremben szól a zongora.

Mindezeket érzem magam körül. Érzem az orosz tanárt is, az orosz tanár közeledését. Lassú, de biztos. Hátról, a lépcső felől. Nem merek hátrafordulni. Így nemcsak azt nem tudom, feltűnt-e esetleg a folyosó végén, hanem azt se, hogy a hátrébb állók valamelyikének volt-e mersze megmozdulni, hátrafordulni. Így, fél évszázad távlatából visszanézve ez szinte lehetetlennek tűnik.

Egy oszlop részeként nem igazán lehet gondolkodni. Erőm és figyelmem nagyrészt arra megy el, hogy tartsam rögzített helyzetem. Miközben a Föld forog és kering, légkörében szelek terelnek fellegeket, a közelben a Duna Északról

Délre folyik, és teherhajók és vízibuszok terhét hordozza, a fogaskerekű dörmögve indul a hegynek, az utakon lovaskocsik, két- és négyütemű gépjárművek haladnak erős szagú gázokat eregetve, én tartom a pozíciómat.

Körbevesz a fenyegetés, és ahogy hátranézni nem tudok, úgy annak a közeledő rettenetnek a tulajdonságait se próbálom megismerni és rendszerezni. Belegondolni például abba, hogy míg az óraközi szünet vége felé az összes tanár egyszerre kirajzik a tanáriból, és óhatatlanul beszédbe elegyednek egymással, illetve mindaddig folytatják odabent kezdett társalgásukat, míg szét nem válnak útjaik, az orosz tanár nem tart a nyájjal. De tényleg, mit csinál, hol van? Most, amikor fél évszázad távlatából visszanézek, nem látom meg őt sem a kisregeglő kollégák közt, sem odabent, a tanári egymásba tolt hosszú asztalai mellett ülve maradván. Hol tartózkodhat, mégis?

Kiment az italboltba, és nem ért vissza? Elképzelhető; akkoriban sok minden, ami ma kevésbé rendszeresen fordul elő, az iskolai mindennapok része volt. Kezdve a tanárok dohányzásán, folytatva a veréssel. Azt, hogy a tanerők kijárjanak iddoggálni lyukasórak alatt, aligha tiltotta szabályzat, és nem foglalkozott vele az igazgató. Voltak italboltok a közelben, meg lehetett oldani akár lyukasóra nélkül is, egyetlen szünetben. Óra végén kivágódni a teremről, átcsörtetni a folyosókon, becsapni az osztálykönyvet a fakkba, kabátot se húzva ki az utcára, elhaladni a kocsmáig, ahol a kiszolgáló már jól ismeri, és kérés nélkül tölti neki az italt.

Az idő tájt köpenybe burkolózva kellett iskolába járni a tanulóknak, és a tan-személyzet is nagyrészt köpenyt viselt. Az ő köpenyeik viszont nemcsak sötétkékek lehettek, mint a tanulókéi, hanem barnák és fehérek is, kinek-kinek ízlése vagy esetleg szaktárgyának sajátosságai szerint. Mindezek ellenére akadt néhány kivétel, jellemzően férfi tanárok, akik öltönyben jártak az iskolában is.

Az öltönyösök halmaza egybevágóan a kocsmába kijárók halmazával, és ebben szükségesség munkálhat.

Hát nem valószínű, ilyen körülmények között, hogy korsó sört ivott, vagy nagyfröccsöt, nem is pohár bort; rövid kellett, hogy legyen az az óraközi ital: „fél deci kevert”.

Rágyújt, slukkot korttyal váltogat, hogy máris induljon vissza. Megválnak poharától, és odaköszön a kocsmai dolgozónak, és cigarettával ujjai között kilép az utcára. Kétszáz lépést kell csak megtennie, de mikor a kapun belép, már csendes az iskola, a csengetés utolsó hangjai is rég elenyésztek a folyosói visszhangokban. Nagy szippantásokkal igyekszik nikotint kinyerni a cigijéből, és a vérébe, az agyába juttatni, utánaküldeni az alkoholnak. Ráfordul a földszinti folyosóra, se gyerek, se felnőtt nem látható itt, de ő tudja, hogy két emelettel feljebb ott áll egy osztály, és vár. Nem mozdul. Na, még csak az kéne, hogy megmozduljon! Hogy mozdulni merészeljen! Feltépi a tanári ajtáját, de nincs, akit megleljen. Elhalad a hosszú asztal mellett, helyére taszít egy hanyagul kihúzva felejtett széket. Az osztálykönyvet nem kell keresgélnie, az az egy gubbaszt a szekrényben. És így aztán az órarendet se kell megnéznie, a fakk felírásából tudja, kikkel lesz órája. Cigarettáját elnyomja egy hamutartóban, de az utolsó slukkot még sokáig benn tartja, valahol a folyosó közepe táján eregeti csak ki. Lassan hág lépcsőfokról lépcsőfokra. Hogy rá magának időt, hogy átgondolja, melyik osztályba megy ép-

pen, és melyik tárgyát fogja tanítani. Felidézi a tanulók nevét, és megképződnek benne a korábbi feltevései, hogy melyik tanuló testvérével volt már dolga, melyiknek a szüleivel hozta össze a jó vagy rossz sors. Amúgy meg most ő itten a sors. Jön fel, mint gyomorból a kemény légbuborék, mint Belzebub a Pokolból, hogy rászabaduljon a tanulókra. Felérve a másodikra valami hangot ad, ami semmiképp sem szó, egy nyögés inkább vagy rikoltás, csatakiáltás, kinyilatkoztatás: itt vagyok! A hang bejárja a folyosókat, és arra készlet minket, hogy még jobban kihúzzuk magunkat. Nem lenne csoda, ha levegőt se vennénk már.

Elmegy mellettünk, parancsnok a közkatonák mellett. Valamelyikünk ma át lesz változtatva rongycsomóvá. De lehet, hogy nem is egy, hanem kettő vagy három. Másvalaki közülünk pedig glóriával a fején fejezi majd be az órát. Mert neki megvan a képessége, hogy ilyen változásokat idézzen elő a tanóra keretei között. Negyvenöt perc?! Neki félóra is bőven elég. Bánni kell tudni az idővel.

Ki tud az idővel bánni? Aki az emberekkel bánni tud.

Éles kanyart vesz az oszlop elején. A tárt ajtón át a terembe lép, és anélkül, hogy megállna, az osztálykönyvet a tanári asztalra dobja, és nem, még ekkor sem áll meg. Míg az osztálykönyv száll és landol, a tanár megteszi a távból megmaradt utolsó lépéseket is, a tanári asztal mellé ér.

Nyomában a tanulók is bemehetnek végül a terembe, és láthatják, hogy az osztálykönyv hogyan ért a tanári asztalra. Ideális esetben végigszánkázott az asztallapon, és megállapodott, éppen a túlsó végén. Máskor – úgy tűnik fél évszázad távlatából – végigcsúszott, és lezuhant. Különösen ideális esetekben pedig úgy állt meg az asztallap szélén, hogy egy része túlnyúlt rajta, a semmibe meredt.

Ki veszi fel a földről a leesett tárgyat? Hát nem a tanár, az biztos. Valamelyik tanuló, gyorsan és hang nélkül.

Akkor, abban az időben, a felső tagozatban, a tanárokat tanárnőnek, illetve tanár úrnak kellett szólítani. De ennél azért bonyolultabb volt.

Mindig bonyolultabb. Bonyolultabb kell, hogy legyen. Mert az egyik öltönyös, az énektanár mégis Lajos bácsi volt. De az orosztanár – a másik öltönyös – egyrészt tanár úr, másrészt a tannyelv liturgiájának megfelelően, tanár elvtárs. Táváris ucsityel. Az igazgató, a harmadik öltönyös, menthetetlenül elvtárs az anyanyelven is. De már a helyettesei nénik, és köpenyesek.

Közel ötven év múlva fogom majd megtudni, hogy az egy író.

Az első író az életemben.

Hogy megtudjam, ahhoz nekem kellett könyveket írnom, majd beszélgetnem a könyvem olvastán velem kapcsolatot kereső emberekkel. Az én könyveimnek nem az iskola a tárgya, habár végül is bennük van, feltűnik itt-ott, nyilván fel kell tűnnie. Mint a parknak, a környék kórházainak és szanatóriumainak. De amikor könyveim egyes olvasóitól közös tanárainkról hallottam, kezdett felidéződni bennem az iskola közelében egykor üzemelő „kocsmahivatal”. Az énektanár mondta így. Az orosztanár nem kötötte a tanulók orrára, milyen néven tiszteli az intézményt, életének kiemelt fontosságú helyszínét. Az énektanár úgy emlegette a feleségét, hogy „a házisárkány”. Az énektanár gyakran hozta szóba a feleségét a tanulók előtt. Az orosztanár nem beszélt a feleségéről.

Ha nem kerestek volna meg könyveim olvasói, és nem kaptam volna tőlük történeteket, és ezeken a történeteken felbuzdulva nem kezdtem volna további történet-gombolyításba, sose tudom meg, hogy az orosztanárnak is volt felesége, de elvették tőle. A háború végén egy szovjet tisztnek megtetszett. Az orosztanár – aki akkor még nem volt orosztanár – itt maradt egyedül. A világ, amiben élünk, nem a mesék világa. A fiatalember nem vette nyakába a világot, hogy kiszabadítsa a szörny fogságából a feleségét. Inkább megtanult oroszul – ami nem az első idegen nyelve volt, a történet szerint a hatodik –, így lett belőle orosztanár. Tanított egyéb tárgyakat is. Mikor mit lehetett. Oroszt mindig lehetett. Így amíg hitvese elveszett a végtelen Oroszországban, ő az orosz nyelvre okította a magyar tanulóifjúságot. Mígnem kilenc évvel azután, hogy egyedül maradt, egy hazánkba látogató szovjet delegáció fogadásakor – az elvtársak jelenlétükkel tisztelték meg a várost, ahol élt, az iskolát, ahol tanított – viszontláthatta a nőt, aki valamikor a felesége volt, a magas – azóta még magasabb – rangú szovjet tiszt oldalán. Hiába volt nagy tehetsége a nyelvekhez, a nő kiejtése sokkal jobb volt, mint az övé. És ilyenkor az a legrosszabb, hogy a tisztos oroszossággal lefolytatott társalgás után haza kell menni, másnap pedig nekiindulni, és megtartani az órákat. Vagy így esett, vagy nem így, ez csak egy történet, amit arról az emberrel mesélnek. Megtörténik az emberrel az is, ha mesélnek róla valamit.

Fogságba vetett egyének elbeszéléseiből általánosított tapasztalat, hogy az első nap eseményei részletekbe menően megmaradnak, majd a későbbi hetekről, hónapokról és évekről mind ritkábbak, elnagyoltabbak az emlékek. Ehhez hasonlóan a legelső oroszóra fél évszázad múltán is részletekbe menően felidézhető, a későbbiek egyre kevésbé.

– Miért tanulunk oroszul? – Szónoki kérdés volt, de lényegre törő. Hiszen ki akart volna közülük oroszul tanulni? Két-három vonalas családból jövő gyereken kívül senki. Egy pillanatra felsejlett a csodálatos lehetőség: most szépen megbeszéljük, tényleg kell-e nekik oroszul tanulniuk, és ha arra jutnak, hogy nem, akkor rendben, ez a program törölve, és választanak helyette valami mást. Például a franciát.

– Mert világnyelv – szögezte le az orosztanár, és elmondta, hogy a földkerekség milyen nagy hányadán beszélnek az orosz anyanyelvként vagy tanult nyelvként, ami máris viszonylag meggyőző volt. Bár attól még mindig tanulhatott volna az osztály spanyolul, portugálul vagy éppen angolul is.

– Mert a haladás nyelve – mondta az orosztanár, és felírta a táblára néhány orosz tudós nevét, kezdve Mengyelejevvel vagy Lobasevszkijjel és végezve Pavlovval vagy Micsurinnal. Bár attól még mindig tanulhatott volna az osztály Heisenberg vagy Madame Curie nyelvén. De az orosztanár folytatta.

– Mert nagy írók, világnagyságok nyelve! – És sorolta Solohov, Gorkij és a Tolsztojok nevét, ezekből mindjárt kettőt is olvashatunk, Levet és Alekszejt, ha oroszul megtanulunk, mert igaz, hogy fordítják őket magyarra, de aki ért hozzá, tudja, hogy eredetiben az igazi, és a sor végtelen, gondoljunk csak Csingiz Ajtmatovra vagy Konsztantyin Szimonovra – mondta az orosztanár, és egy-egy nevet fel is írt a táblára lendületes, nagy betűkkel. Egyelőre latin betűkkel.

Hatásos volt. Azelőtt nem ismert módon hatásos. Miközben egy kicsivel sem

éreztem több kedvet az orosz nyelvhez, mint korábban. A hatás a kényszer erejének, minden ellenállás értelmetlenségének érzékeltetésében nyilvánult meg.

És ahogyan felidéződik, miként vágta ki a legutolsó, leghatásosabb érvet – Felszabadítónk nyelve! –, így utólag az is felmerül, az a sokat szenvedett ember nem éppen ezt akarta-e elérni: mindenkiben elmélyíteni annak a tárgynak az utálatát, aminek tanításába éppen belefogott?

De sok jel mégis arra utal, hogy más célok mozgatták őt, függetlenül attól, hogy melyik tárgyát oktatja éppen: felemelni egyeseket és lenyomni másokat. Jutalmazni és büntetni. Dicsérni és megalázní. Nála ezek a gesztusok nem alkalmiak voltak, hanem folyamatosak, az emelkedő pályára állított tanulókat mind feljebb és feljebb emelte az év vagy évek során, a leszálló ágba taszítottakat egyre mélyebbre és mélyebbre lökte. Közben figyelte, hogyan virágzik ki bennük egyfelől a magabiztosság, másfelől a bizonytalanság, hogy válik lényük részévé a siker és a kudarc. Mindezt úgy, hogy egyáltalán nem vette figyelembe, az egyes tanulók hogyan teljesítettek más tárgyakból, tanártársai milyen véleménnyel voltak róluk. Egyszer egy olyan lányt akart orszból megbuktatni, akinek amúgy mindenből négyesei, ötösei voltak. Az osztályfőnök hiába kérlelte. Csakhogy matematikából kimagaslóan jó volt az a lány, kerületi versenyt nyert, és fővárosi szinten akarták indítani. Az igazgató maga bírálta felül az orosz tanár döntését. Az orosz tanár úgy viselkedett, mint amikor csirkejátékban az egyik játékos soha nem tér ki elsőként. Valahogy mindig megoldódtak az általa kreált feszültségek. Számos gyereket másik iskolába írtak át miatta. Mások mellé magántanárt fogadtak a szülők. Már mint akik tehettek. Velem is ez történt. Mivel még a betűket se tudtam megtanulni fél év alatt, fogadtak mellém egy magántanárt. Hetente egyszer, estefelől átballagtam a szomszéd házba egy bácsihoz, aki sorban megtanította nekem előbb a betűket, aztán azt a szerény szókészletet, ami a tananyagban szerepelt. Nemcsak a bukást úsztam meg, hanem év végére már a négyest is elértem. Szégyellhetem magam, azokra a sorstársakra gondolva, akiket nem menekítettek másik iskolába, és magántanárt se fogadtak melléjük, és a szüleik se tudtak segíteni nekik a tanulásban.

De tényleg, az mégiscsak elvárható lett volna egy orosz tanártól, hogy legalább a betűket megtanítsa nekünk, felszabadításra való tekintettel vagy anélkül, ha már azért van odaküldve! De ettől még az első óra felépítése fél évszázad múltán is lenyűgöző.

Az orosz tanulás szükségességének bizonyítása után a tanár azzal a kérdéssel állt elő, hogy miben állnak e nyelv elsajátításának nehézségei.

– Először is abban, hogy nyelvtana és szókészlete gyökeresen különbözik a magyarétól – kezdte, és gyorsan hozzátette, hogy ugyanez a helyzet bármely más számításba vehető nyelv esetében. Sajnálatos módon a magyarhoz egyetlen nyelv sem áll olyan közel, mint akár az angolhoz a német, vagy a franciához az olasz, satöbbi. Na de ha megtanultunk németül, azután könnyebb lesz már az angol, a francia után az olasz. Az orosz után pedig az összes többi szláv nyelv kerül közelebb hozzánk. Például a baráti lengyel nép nyelve, meg a szomszédainké, a szlovák, a szerb és a horvát is, ezeket mind gyerekjáték megtanulni az orosz után – harsogta a tanár.

Egy ötödikes e nélkül is tudja, hogy nyelveket tudni jó, már a régi mondást is

unásig hallotta, miszerint annyi ember vagy..., így tehát értékelheti valamennyire az összes szláv nyelv érintésnyi közelségbe kerülését az orosz elsajátítása után, ám egészen addig a napig, fájdalom, fel se merült benne ezeknek a stúdiumoknak a szükségessége. Olyasféle kedvcsinálás volt ez tehát, mint amikor egy nem kívánt árucikk megvásárlására azzal akar rávenni minket az áruház, hogy általa kedvezményesen juthatunk hozzá egy további nem kívánt árucikkhez; igaz, az efféle kereskedelmi fogások sok esetben bizonyulnak eredményesnek.

Azután az orosz tanár bevezette a fonetikus nyelv fogalmát; kell-e mondani, hogy az ötödikesek ámulva lesték ajkáról a szót? Tudniillik a magyar nagymértékben fonetikus, vagyis az írásjelek viszonylag pontosan megfelelnek a kiejtésnek, és ez tagadhatatlanul nagy könnyebbség a nyelv használóinak és tanulóinak is. Majd felhívta rá a figyelmet, hogy azért ez nem ilyen egyszerű, mert például a franciák, ha látják egy magyar szót leírva, igencsak meglepődnek, amikor hallják, hogy ejtjük ki. Nekik a mi *j* betűnk *zs* hangot jelöl. Azután váratlanul felírta a táblára egy francia író nevét: Jules Verne.

– A mi Verne Gyulánk. Mert annyira szeretjük, hogy lefordítottuk a keresztnevét – mondta, és csikorgó krétacsapással leválasztotta a *Jul*-ról az *es*-t. – Ezt a franciák nem mondják ki. Megtartják maguknak. Azt pedig, hogy *j*, na, mit mondtam az előbb, hogy mondják...? Kár, hogy nem figyeltek! *Zs*, azt mondják erre. És mit mondanak arra, hogy *u*, na, mit? Kérem szépen, az nekik nem más, mint *ü*. Ezek után meglepő, de *l* az még a Szajna partján is *l*. Tehát *Zsül*. És ezután mi marad? – Levágta a *Vern*-ről az *e*-t, a kréta félbetört. – Semmi, ezt az *e*-t semmibe veszik. Mi lesz ebből? *Zsül Vern*. Na, látjátok, ehhez képest az oroszral könnyű dolgotok lesz.

Felírta azt, hogy Толстой.

– Ez, kedves úttörők, annyit tesz, hogy Tolsztoj. A *Háború és béke* felülmúlhatatlan orosz írója. *T* és *o*, épp mint a magyarban.

C, azt majd megtanuljuk, *sz*.

T az *t*.

O, mint már tudjuk, simán *o*.

És végül megint egy kis különbség, majd megbirkózunk vele: *ü* az *j*.

De nem birkóztunk meg vele. A magántanár kellett, hogy megtanítsa nekem a *ü*-t meg a többit.

Egyik olvasóm, miután elmesélte, amit el akart mesélni könyvem olvastán, mintegy levezetesként, csevegés közben, az iskoláról mondott még ezt-azt. Az iskolánkról. Mert évtizednyi különbséggel ugyan, de ugyanazokat a padokat koptattuk. És onnan már csak egy lépés volt, hogy az úr rákérdezzen a fent említett tanárra: volt-e hozzá szerencsém nekem is.

– Volt – mondtam, és, tartok tőle, fintorogtam.

De az úr lelkesen folytatta. Neki osztályfőnöke volt. Varázslatos egyéniség! Mindenhez értett! Kiadott egy témát, egész órára valót – neki például –, készüljön fel belőle. És aztán átengedte a katedrát, hetedikben, nyolcadikban! A diák vezetete elő az óra anyagát, és ő csak beírta az ötöst a végén. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy nem mindenkivel bánt ilyen nagyvonalúan, tette hozzá az úr, mindig akadtak, akiket utált. Szerencsétleneknek nem volt valami jó soruk nála. És aztán

elmesélte még, hogy nyolcadik végén azzal búcsúzott az osztálytól, keresse meg, akinek a későbbiekben gondja adódik, segítségre van szüksége: megadta címét, telefonszámát. És történt, hogy az úr, akkor elsős gimnazista, kivett egy könyvet a könyvtárból, és nem tudta visszavinni, mert elvesztette. Megvenni nem lehetett, óriási siker és ritkaság volt akkoriban. Fennállt a veszély, hogy nem kap emiatt bizonyítványt. Akkor eszébe jutott a régi osztályfőnöke, és felhívta. A tanár azonnal a lakására hívta. Azt mondta, semmi baj, fiam. Odament a könyvespolchoz, és leemelte a könyvet: viheti, adja be. Csak hazafelé vette észre a fiú, hogy dedikált példány: a szerző kedves barátjának, az ő tanárának ajánlotta a könyvet.

Másvalaki szintén szóba hozta az iskolájukat és ezt a tanárt. Ő annak idején nem tartozott a kedvencei közé, felejthetetlen gyötrelmeket szenvedett el miatta, két évvel idősebb bátyja pedig életre szólóan károsodott miatta. Már a legelső órán rászállt, és végig bántotta, amíg a kezei között volt. De miért? Nem szerette a családot. Hatan voltak testvérek, mindre pikkelt. Csak hát az a fiú eleve sérült volt. Gyerekbénulás-fertőzés miatt az egyik lába károsodott, járógépet kellett használnia. Az ilyen esetben sokan elnyomnák ellenszenvüket; azt a tanárt keményebb fából faragták. Olyasféle megaláztatásokban részesítette a beteg lábú fiút, amiknek emléke egész hátralévő életében, de különösen utolsó éveiben kínozza.

A tanár nem tanárnak készült, hanem írónak. Írásait közölték is a lapok, könyvei jelentek meg. Az emelkedő pályáivet a háború módosította, eleinte egyáltalán nem kedvezőtlenül. A jó tollú fiatal író haditudósítóként hasznosította a nemzet. A Honvédséggel tartott, amikor az bevonult a Szovjetunióba. A légielőhöz osztották be. Izgalmas riportokban számolt be a pilóták mindennapos életéről és küzdelmeiről. A riportok ismertté tették nevét a fronton és a hátszágban is.

Onnan tudósított, ahol a kormányzó-helyettes szolgált. A helyszín közelében tartózkodott akkor is, amikor Horthy István gépe lezuhant.

Negyvenöt után, bár próbálkozott vele, nem sikerült elfeledtetnie korábbi munkásságát. Amennyire tudni lehet, utolsó megjelent könyve fordítás. Oroszból készült. A szakmunka arról szól, miben áll a titkárnő munkája, és hogy kell rá felkészülni. Nem akarok utánajárni annak, megítélni mintegy, hogy mekkora író vesztett az ország azzal, hogy nem engedte visszatérni az irodalomba az egykori haditudósítót. Hogy tehetséges volt-e. Ugyan mi következne abból, ha meggyőződom róla, hatalmas talentuma volt, de elsorvad? Hogy mások, akiket a kor meghatározó íróiként ismerünk, most méltatlanul foglalják el az ő helyét? Azt hiszem, semmi. Egy adott kor műveit vizsgálva nem az számít, mekkora tehetség kellett a létrejöttükhöz, hanem hogy létrejöttek. És meglehet, fontosabb, hogy mi mindennek ellenében jöttek létre, mint hogy mi által. Abból se következne semmi, ha arra jutok, közönséges bértollnok volt. A szakmát tudta, az biztos. Ugyanis egyszer csak világossá vált, hogy nemcsak az első író volt életemben, de az első írói leckéket is tőle kaptam. Hogyan? És miért?

Valószínűleg nem tehetett mást. Miközben oroszórát tartott, illetve kellett volna, hogy tartson, az íráson gondolkodott. Ahogy az írók általában az íráson gondolkoznak. Történt, hogy egyszer valami kérdést tett fel, ami nem a tan-

anyaggal, hanem az iskolai ügyrenddel volt kapcsolatos, amire az egyik gyerek szolgálatkészen válaszolni jelentkezett, de alighogy szót kapott, és belekezdett a történetbe, az orosz tanár félbeszakította:

– Miért nem azzal kezded, hogy vasárnap édesanyám töltött káposztát készített, kicsit odakozmált, de azért jó volt, mert sok tejfölt kaptunk rá, és alaposan megsóztuk-borsoztuk...?!

Hogy tudniillik nem muszáj mindig Ádám és Évánál kezdeni a mesélést. Nemcsak ezt jegyeztem meg ebből a kegyetlen megjegyzésből, hanem megtanultam egy szót is. *Kozma*. Nálunk otthon nem volt használatban.

Azt, hogy az étel odakozmálhat, tőle tanultam; hogy az élet is, azt már később, Hamvas Bélától. Jó példa az odakozmált életre éppen az orosz tanáré.

Édesanyja operaénekes volt. Fiatalon meghalt. Orgonista édesapja ott maradt az első világháborúban. Nagyszülei nevelték fel, falun, meglehetősen egyszerű körülmények között. Sohasem járt elemi iskolába, nagyapja verte bele az alapismereteket. Neki nem lehettek emlékei az édesanyja töltött káposztájáról. És vele nem az iskolában történt meg minden rossz, legalábbis nem az első négy osztályban. Viszont utólag világos, hogy művészi gesztus volt az osztálykönyv katedrára hajítása minden egyes tanóra előtt. Egy műalkotás mindig istenkísértés, vagy sikerül, vagy nem, akkor is, ha hosszú évek gyakorlása előzi meg a kísérletet – így vetette kockára tudását minden egyes alkalommal. Alkalomról alkalomra újrajátszotta a magyar hadirepülőök küldetéseit, Horthy István küldetését. Ha lezuhant a könyv, az ő drága, fiatal, bátor ismerősei hulltak a semmibe bamba tekinteteink előtt.